

el-ÂSÂR

(الآثار)

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin
(ö. 189/805)
Hanefî fıkhdında
delil olarak kullanılan
ahkâm hadislerini topladığı eseri.

Fıkıhta olduğu gibi hadiste de imam kabul edilen Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî bu eserinde hocası Ebû Hanîfe'den rivayet ettiği merfû, mevkuf ve mürsel hadisleri fıkıh bablarına göre tasnif etmiştir. Ebû Hanîfe dışında yirmi kadar hocadan aldığı bazı rivayetlere de kitabında yer vermiştir. Daha önceleri fıkıh kitapları içinde bulunan bu hadisleri müstakil bir eserde toplaması İmam Muhammed'in tenkide uğramasına sebep olmuştur. Şeybânî rivayetleri kaydettikten sonra çok defa, "Muhammed dedi ki biz bu görüşü benimsemekteyiz; zaten bu, Ebû Hanîfe'nin görüşüdür" diyerek veya-varsa- itirazlarını ve benimseydiği görüşü delilleriyle zikrederek kendi fikhî kanaatlerini ortaya koymaktadır. *el-Âsâr* bu muhtevasıyla klasik hadis kitaplarından ayrılmakta, tartışmalı bir fıkıh kitabı görünümü kazanmaktadır.

Yazma nüshalarının hemen bütün dünya kütüphanelerinde bulunması *el-Âsâr*'ın bilhassa Hanefî muhitlerde gördüğü ilginin bir delilidir. İstanbul'da Beyazıt Devlet (nr. 1853; Veliyyüddin Efendi, nr.

466), Millet (Feyzullah Efendi, nr. 644), Süleymaniye (Yenicami, nr. 568; Lâleli, nr. 798), Selim Ağa (nr. 275), Köprülü (nr. 233) ve daha birçok kütüphanede muhtelif yazma nüshaları mevcuttur. Ebû'l-Hasenât Abdülhay el-Leknevî'nin kısa bir takdimi ile 152 sayfa olarak Leknevî'de (1883, 1312/1894) taşbaskı usulüyle tabedilmiştir. Daha sonra Lahor'da (1309 ve 1328 yıllarında, 336 sayfa olarak) basılmıştır. Fihristleri dışında 640 sayfa tutan I. cildinin yeni bir baskısı Ebû'l-Vefâ el-Efgânî tarafından Pakistan'da gerçekleştirilmiştir (1385/1965).

el-Âsâr'a bilhassa Hindistan âlimleri tarafından ta'lik ve şerhler yazılmıştır. Bunlar arasında, Abdülbârî b. Abdülvehhâb el-Ensârî'nin *et-Ta'liku'l-muhtâr 'alâ Kitâbi'l-Âsâr*'ı, Abdülazîz b. Abdürreşid'in *Fezû's-settâr fi şerhi Kitâbi'l-Âsâr*'ı ve Mehdi Hasan el-Şahcihanpûrî'nin *Kalâ'idü'l-ezhâr şerhu Kitâbi'l-Âsâr*'ı anılmaya değer çalışmalardır. Ayrıca İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-İşâr bi ma rifeti ruvâtî'l-Âsâr*'ını zikretmek gerekir. *Keşfü'z-zunûn*'da (II, 1384) Tahâvî'nin *el-Âsâr*'a şerh yazmış olduğuna dair bir kayıt varsa da bu şerhi tesbit etmek mümkün olmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 42; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-hâvâtir*, VII, 216; a.m.f., *eş-Şekâfetü'l-İslâmiyye fi'l-Hind* (nşr. Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî), Dimaşk 1403/1983, s. 157, 393, 396; Tehânevî, *Kavâ'id fi 'ulûmi'l-hadis*, Beyrut 1972, s. 210, 343; M. Zâhid el-Kevserî, *Bulâğu'l-emânî*, Humus 1969, s. 85; Brockelmann, *GAL*, I, 171; *Suppl.*, I, 291; II, 76; Sezgin, *QAS*, I, 430; Serkis, *Mu'cem*, II, 1163; Münecid, *Mu'cem*, II, 86.

İSMAİL L. ÇAKAN

ÂSÂR-ı BÂKİYE

(آثار باقية)

Türk matematikçi ve ilim tarihçisi
Sâlih Zeki'nin
(ö. 1921)

İslâm matematikçilerine ve
onların eserlerine dair kitabı.

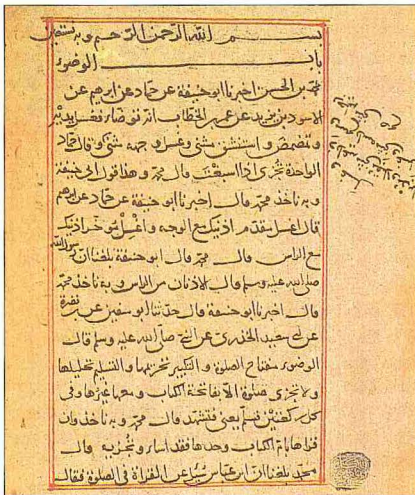
Önsözde yazar, kitabına bu ismi meşhur İslâm âlimi Ebû'r-Reyhân el-Bîrûnî'nin *el-Âsârü'l-bâkiye 'ani'l-kurûni'l-ḥâliye* adlı eserinden ilham alarak verdiğini söyler ve onu nasıl hazırladığını ayrıntılı biçimde anlatır. Burada açıkladığına göre, 1886'da Paris'te mühendislik tahsilini bitirip İstanbul Telgraf İdare-si'nde çalışırken, Fransız bankası Crédit

Lyonnais'in İstanbul şubesi müdürü olan Le Moine adlı astronomi, matematik ve eski kitap meraklısı bir zatla tanışır ve o kendisine, "Zeki Bey, İstanbul kütüphanelerindeki astronomi ve matematikle ilgili kitapları inceleyip Şarklılar'ın bu ilimlerdeki hizmetlerini dünyaya tanıtsanız ne iyi olur" der. Bu tavsiyeyi benimseyen Sâlih Zeki, kütüphanelerdeki hey'et ve riyâziye konulu Arapça, Farsça ve Türkçe kitapları incelemeye başlar ve kısa süre sonra, bu konunun doğru değerlendirilebilmesi için müslümanların eski Yunan ve Hint eserlerinden neler aldıklarının bilinmesi gerektiği kanaatine varır. Bunun üzerine iki yıl kadar eski Yunan matematikçilerinin ve astronomlarının eserlerini belli başlı matematik tarihi kitaplarından inceler. Ayrıca bu konuda, devrin meşhur matematikçisi Paul Tannery başta olmak üzere çeşitli ilim adamlarıyla yazışmalar yapar ve sonuçta kendi tabiriyle, artık tamamen unutulmuş olan "Batlamyus astronomisi"ni öğrenir. Bu arada Hint matematiği ile ilgili Sanskritçe kitapların tercüme-leri üzerinde de çalışır. Bu ön hazırlıklardan sonra üç yıl boyunca kütüphanelerde araştırma yapıp notlar alır ve bu araştırmalarının bir kısmını Dârülfünun'da konferanslar halinde takdim eder. Bir ara Maarif nazırlığı yapan Said Bey, Sâlih Zeki'den bu çalışmalarını bir kitap halinde neşretmesini ister. Bir süre sonra, dört cilt olarak düşündüğü kitabın I. cildinin birinci ve ikinci kısımları 1329'da (1913) Matbaa-i Âmir'e'de basılır (207 + 304 sayfa). Ciltlerin önsözleriyle arka kapaklarında diğerlerinin de basılmak üzere olduğu ve kitabın kolaylık olsun diye dört cilde ayrıldığı yazılı ise de bu ciltler basılmamıştır. Basılmayan kısımların müsveddeleri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 903, 904, 905) bulunmaktadır.

Âsâr-ı Bâkiye'nin basılan ciltlerinin her ikisi de bir medhal, iki bab, bir hâtime ve bir zeyilden meydana gelmiş olup kitapta sırasıyla şu konular işlenmiştir:

1. cilt: Doğu'da trigonometrinin (müsellesât) ve sinüsün (ceyb) ortaya çıkışı, yayların toplama, çıkarma, çarpma ve bölmesi, tanjant (mümas), üçgen çözümü, trigonometri cetvellerinin hesabı ve Kadızade-i Rûmî'nin cetvellerde yaptığı değışiklik; hâtime: trigonometri ilminin Batı'da yayılışı; zeyil: bu ciltte adları geçen matematikçilerin hayatları ve eserleri.

el-Âsâr'ın ilk sayfası (Köprülü Ktp., nr. 233)

2. cilt: Yunan kaynakları, ebced hesabına temel teşkil eden alfabetik rakamlar (erkâm-ı cümeliyye), İslâm dünyasının matematik ilminde kullandığı iki rakam türü olan Hint rakamları ile "erkâm-ı gubâriyye" (toz rakamlar) adı verilen ince rakamlar, bütün sayılarla dört işlem (a'mâl-i siyah), problem çözme, bir problemin irdelenmesi, karşıtının ve simetriğinin düşünülmesi (tarîk-i tahlîl ve teâküs); hâtime: zihinden yapılan hesaplar (hisâbü'l-hevâî); zeyil: bu ciltte adları geçen âlimlerin hayatları ve eserleri.

Her iki ciltte haklarında bilgi verilen matematikçi ve astronomlar da şunlardır: Habeş el-Hâsib, Sâbit b. Kurrâ, Ebû'l-Abbâs el-Fazl et-Tirmizî, Muhammed el-Bettânî, Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî, Ebû Mahmûd Han el-Hucendî, Ebû Ca'fer el-Hâzin, Kiyâküşyar el-Cîlî, Emîr Ebû Nasr b. Arrak, Ebû'r-Reyhân el-Bîrûnî, Gıyâseddin Cemşî, Kadızâde er-Rûmî, Uluğ Bey, Ali Kuşçu, Mîrim Çelebi, Takıyyüddin Râsîd, İbnü't-Türk el-Cîlî, Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî, Ebû Kâmil Şücâ, Ya'kûb el-Kindî, Ebû Berze el-Cîlî, Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, Sinan b. Feth, Ali el-Mevsîlî, Ebû Kâsım el-Ântâkî, Ebû Nasr el-Kelvâzî, Ebû'l-Hasan en-Nesevî, Hasib-i Kerhî, İbnü's-Semh, İbn Azrâ, İbnü'l-Bennâ, İmâdüddin Bağdâdî, Şerefeddin et-Tîbî, Yahyâ el-Kâşî, İbnü'l-Haim, Hacı Atmaca, İbn Hamza, Bahâeddin Âmilî, Abdürrahim Mar'aşî, İsmâil Gelenbevi.

Âsâr-ı Bâkiye, İstanbul kütüphanelerindeki İslâm riyâziye ve hey'et âlimlerinin kitaplarını, haklarında yazılmış eserleri ve bu konuda yapılan çalışmalarını sistematik biçimde inceleyen ilk derli toplu ve ciddi eserdir. Bu kitap, İslâm ilminin kendinden öncekilerden neler aldığı ve Batı'ya neler aktardığı hususunda yapılan önemli bir değerlendirme denemesidir ve verdiği bazı bilgiler bugün eskimiş olmakla birlikte önemli bir müracaat kitabı olma vasfını da hâlâ korumaktadır.

Sâlih Zeki, meşhur matematikçilerin hayatlarını ve eserlerini anlatan *Kâmûs-ı Riyâziyyât* adlı dört ciltlik başka bir kitap daha yazmıştır. Fakat bu kitabın durumu da *Âsâr-ı Bâkiye*'ninki gibidir ve yalnız ilk iki cildi yayımlanan (I, İstanbul 1315; II, İstanbul 1340) eserin diğer ciltlerine ait müsveddeler müellifin el yazısıyla on cilt halinde 4000 sayfa tutmak-

ta ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 910-919) kayıtlı bulunmaktadır.

Her iki eserin yayımlanması halinde, Türk-İslâm bilim tarihinde büyük bir boşluğun dolacağına şüphe yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâlih Zeki, *Âsâr-ı Bâkiye*, I-II/1, İstanbul 1329; a.mlf., *Kâmûs-ı Riyâziyyât*, I-II, İstanbul 1315, 1342; *Musavver Dâiretü'l-mâarif*, I, 991-993; Özege, *Katalog*, I, 72; II, 805.

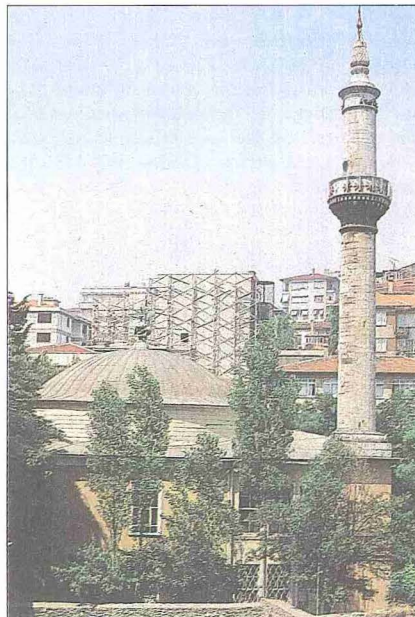
CENGİZ AYDIN

ÂSÂRİYE CAMİİ

İstanbul Beşiktaş'ta bulunan
geç Osmanlı dönemine ait
bir cami.

Âsâriye caddesi üzerindeki kendi adıyla anılan çıkmaz sokakta yer almaktadır. Yapı mimari ve süsleme özellikleriyle II. Mahmud dönemine (1808-1839) tarihlenmekte ve doğusundaki bahçede bulunan üç satırlık mermer kitâbe parçası üzerindeki II. Mahmud'un tuğrası da bu kitâbenin camiye ait olduğunu göstermektedir. *Hadîkatü'l-cevâmi'*, her ne kadar caminin, yıkılan Kılıç Ali Paşa İskeleyi Camii'nin yeri değiştirilerek XVIII. yüzyılda Sadrazam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa tarafından yaptırıl-

Âsâriye Camii - Beşiktaş / İstanbul

diğini kaydetmekte ise de bina, daire planlı kâgir ibadet mekânı, kare kesitli yüksek bir kaidenin üzerine inşa edilen kesme taş minaresi, ahşap son cemaat yeri ve hünkâr dairesi ile II. Mahmud dönemi eseri olduğunu açıkça göstermektedir. Tahsin Öz de caminin bugünkü durumunu II. Mahmud zamanında 1255 (1839) yılında aldığını belirtmektedir.

Yapının önünde yer alan ahşap son cemaat yerinin solunda, kare kesitli yüksek kaideli kesme taş minare yükselir. Barok taş külâhlı minarenin şerefesini koruluğu sekiz köşeli iri yıldızlarla süsüdür ve külâh eteğini güllerle bezeli bir yaprak çelengi (girland) dolandır. Girişin üstü mahfile ve hünkâr mahfiline geçişi sağlar; ayrıca altta ve üstte küçük odalar yer alır. Caminin kâgir ibadet mekânını daire planlı, altlı üstlü geniş pencerele ışıktan alan aydınlık, ferah bir hacim olarak inşa edilmiştir. Yan yana sıralanan sekiz çift duvar pâyesi ile değişik bir mimari ifade taşıyan mekânın duvarlarındaki bu bölünme kubbede de devam etmektedir. Kubbe yüzeyi ortadaki dairenin çevresinden sekiz bölüme ayrılmış ve orta daire ile bölümler, ahşaptan yapılan ve yüzeye tesbit edilen yapraklı çelenk ve kurdelelerle Türk ampir üslûbuna göre süslenmiştir. Yanlardan duvar pâyeleri ve üstten de plan kuruluşuna bağlı olarak hafifçe içbükey yüksek bir atkı ile şekillendirilen mihrap, duvar içine yerleşen yuvarlak girintili ve kemerli kuruluşu, kordonlu perde ve zincire asılı kandil dekoru ile yapı ekleni üzerinde yer almıştır. Mihrap çıkması, daire planı dışardan dikdörtgen kesitli bir dayanak olarak destekler. Minber ahşap süslemeleri ve külâh alemi ile tipik bir II. Mahmud dönemi eseridir. Duvar pâyelerinin arasına daire şeklinde, ahşap kesme-kabartma yazılı Allah, Muhammed, Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin levhaları asılmıştır.

Batıda Âsâriye caddesine açılan hünkâr dairesi, sütunlu girişi ve üzerinde yer alan çıkması ile yapıyı değerlendirmektedir. Cephe yanlarda, alt ve üstte ikişer, çıkmada üç pencere ile belirli bir mimari ifade taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, s. 104; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, İstanbul 1965, II, 41; R. E. Koçu — M. Esen, "Âsâriye Camii", *İst.A.*, II, 1095-1097.

TANJU CANTAY